

Miloš Mikeln

Slovenska samopodoba 2001

Samopodoba narodne skupnosti je eno temeljnih opravil pišoče inteligence, ponekod bolj, drugod manj prisotno. Kakor se na primer Američani, mislim na ZDA, razmeroma malo ukvarjajo z njim, še najbolj jih zanima, ali so res nation (za kar se večinoma imajo) ali ne in njihov premislek o samopodobi v glavnem ostaja na tej ravni, so mu na primer Nemci tradicionalno zavezani, po izkušnji s Hitlerjem pa prav obsedeni z njim, tudi razumljivo, na veke so obremenjeni z osuplo grozo, kako so mogli proizvesti Herrenrasse in holokavst, da se zdaj dobesedno iz dneva v dan ukvarjajo s tem časopisi, televizija, gledališče in knjiga.

Slovinci smo v tem pogledu nekje v sredini, v povprečju, bi rekli. Nismo nič posebnega, tudi v tem ne.

Samopodoba naroda je obširna tema. V kratkem zapisu se je mogoče lotiti le nekaterih delnih vidikov. To posebej poudarim: ponujam le nekaj parcialnih vidikov.

Vseeno začnem pri začetkih samopodobe, ko so ljudje eksistencialna vprašanja človeškega obstoja, kmalu najbrž pa tudi plemenskega samozavedanja projicirali na sončni nebes ali na zvezdno nočno nebo, med božanstva in bogove: v mitologijo. Glede tega je treba reči, da Slovenci pravih mitov nimamo. Mit je "pripoved, zlasti zgodovinska, poročilo o nadnaravnih silah, bogovih in herojih" [leksikon CZ], ki "zrcali nadčasovne in univerzalne vzorce človeškega obnašanja" [Random House] ali "izpoveduje brezčasovno soodvisnost sveta in človekove eksistence" [Brockhaus]. Pod črto rečeno, mislim, da mite pogosto nadomešča religiozna zavest. Skoraj bi si upal reči – več mitov, manj religioznosti, in obratno. Ali je potemtakem narod z malo miti bolj zaposlen z religijo, bi bila preveč pavšalna in površna dilema. Da se ne vprašamo še, koliko pa je v zavesti sodobnega Grka prisotna helenska mitologija, ki je zaposlovala vso zahodno civilizacijo dva tisoč let, koliko sta v zavesti Nemca Odin in Thor?

Pri nas sta vsekakor Svetovit in Morana bolj literarna iznajdba F. S. Finžgarja kot pa v narodni zavesti prisoten vzorec človeškega obnašanja, po Randomu, ali soodvisnost sveta in človeka, po Brockhausu.

Tudi pozneje se miti Slovencev ne primejo. Lepa Vida ni mit, temveč ljudska pesem. Tudi Kralj Matjaž ni mit. Spominjam se ga iz osnovne šole, ko je bil klican za pričo zatiranim Korošcem in Primorcem na vsaki šolski proslavi, in iz časopisnih uvodnikov ob vsakem narodnem prazniku. "Matjaževa vojska" so se imenovali še skrivaški oddelki po drugi svetovni vojni, ki so poskušali spodkopati novi Titov režim, in med tržaško krizo leta 1953 smo mladi demonstranti – deset dni od jutra do večera vsak dan "dajte nam puške, gremo v Trst" – še vedno klicali tudi Kralja Matjaža na plan. Ampak ob ustanavljanju nove slovenske države pred desetimi leti ni nihče več vzel Kralja Matjaža za pričo: nadomestile so ga konkretne politične zahteve, ki si z rodoljubnimi sencami iz preteklosti pač ne morejo pomagati, narod je bil prebujen, stari kralj spi, pa naj spi za večne čase in nad glavo mu skupaj z dednim sovražnikom s severa gradijo smučarske žičnice.

Da Kralj Matjaž res trdno spi, dokazujejo tudi naši današnji demagoški nacionalisti: nobeden se ne spomni nanj. To pomeni, da ne prinaša nobenih političnih točk več. Če bi se dalo na take limanice ujeti le peščico volivcev, bi jih gotovo kateri od teh gospodov nastavil, saj drugače nikakor niso izbirčni: mahajo s "karantanskim" panterjem, spanheimskim iz Porenja ali od koder že (najstarejši grbi so baje znani od leta 1130 [Brockhaus], kaj je bila takrat Karantanija, se ve; podobno živino najdemo v koroškem, štajerskem in solnograškem grbu, bolj levjo, v grbih Luksemburga, Belgije itn.), razveseljujejo javnost z venetovanjem ali podobnimi obredi itn.

Opravičujem se za to digresijo, torej, Kralj Matjaž: slovo od njega prav v času zadnjega spopada za samostojnost je po eni plati znamenje, da Slovencev danes ni mogoče niti z najlepšimi starimi zgodbami dvigniti v vsenarodno evforijo, Slovenec je preveč pragmatičen, po drugi pa nam dokazuje, da če niti Kralj Matjaž ni mit, potem Slovenci mitov res nimamo.

Kaj taki miti naredijo tam, kjer jih imajo in skozi veke gojijo, pa smo v dvajsetem stoletju krvavo izkusili. Tannenberg, danes neznana poljska vas Stebark, kjer je leta 1410 doživel uničujoč poraz nemški viteški red, ko so se Nemci prvič na veliko odpravili z ognjem in mečem na osvajanje evropskega vzhoda (avgusta 1914 je potlej pri Tannenbergu maršal Hindenburg porazil rusko Osmo armado generala Samsonova, leta 1927 so Nemci tam

postavili spomenik v obliki srednjeveške trdnjave iz značilne rdeče opeke, kot nemške baltske katedrale in gradovi, in ko je Hindenburg leta 1934 umrl, mu je Hitler tam pripravil pogrebne svečanosti),¹ je stoletja čemel v nemški zavesti kot mit o sveti pravici do z nemško krvjo napojenih tal na Vzhodu, Blut und Boden. Drug tak primer nam je še bliže v spominu – Slobodan Milošević pred spomenikom bitki leta 1389 na Kosovem polju: kosovski mit in vse, kar je porodil. In še bi našli spomenikov oziroma mitov o sveti zemlji in krvi.

Ali smo potlej Slovenci lahko veseli trdnega spanca kralja Matjaža ali ne – te debate ne bomo načenjali. Vsekakor takih krvavih bremen ne nosimo s seboj skozi čase. (Nalagamo pa si prav ta čas novo težko breme, ko se poglavje iz naše novejšje zgodovine začenja spreminjati v bratomorilski mit, junij 1945 – ampak o tem pozneje.)

Torej, slovenska samopodoba. Parcialno, pravim. Neurejeno po veljavi, teži in pomenu.

Slovensko izročilo, s katerim je odrasla in živela moja generacija, pa tudi vsaj ena pred njo, pravi, da smo majhen in ponižen narod. Da smo majhen narod, je gotovo. Ampak zakaj potlej tudi ponižni ljudje?

V toku razvoja državnih skupnosti na naših tleh ni nanese, da bi na slovenskem ozemlju nastalo večje upravno središče, knežje ali cesarsko mesto, geografsko pa položaj Slovenije tudi ni tak, da bi to nastalo po prometnih, trgovskih ali vojaških potrebah, zato je ostalo naše ozemlje razmeroma enakomerno poseljeno. Dobili smo tako imenovani policentrizem, ki zdaj po velikem splošnem razvoju in napredku v dvajsetem stoletju zagotavlja tako mestom, ne prevelikim, kot podeželju, ne prezapuščenemu, spodobno kvaliteto življenja, po moji meri višjo kakor v New Yorku in v Framinghamu. Nimamo pa velikega središča, v katerem bi razkazovali narodovo veličino z velikimi stavbami ob razkošnih avenijah. Danes smo tega veseli, tudi oni iz Framinghama nam povejo, kako radi živijo tu pri nas. V devetnajstem stoletju in na začetku dvajsetega pa je to pomenilo zaostalost in revščino, v duhovnem smislu malomestno utesnjenost. Malomeščani so tema številnih slovenskih romanov in iger. Malomeščanstvo je bilo ne le način življenja, temveč miselnost, ki jo je treba sramotiti in smešiti. In literati, ki so pobegnili pred njim, najvidnejša v moderni dobi dva slovenska Dunajčana, Stritar in Cankar, so to izdatno gojili. Za njima po vrsti pišejo o "stoletnem

¹ Leta 1944 so Nemci spomenik trdnjavo na umiku pred sovjetsko armado razstrelili, ne zavedajoč se globoke simbolike tega rušenja.

v ponižanju in sramoti nesrečnem življenju”² tudi sicer krepki možje, in ta gesla rad povzema depresivni del populacije, ki mu prav pridejo, ker godijo melanholiji.

Tako naj bi bil mali slovenski narod samo še tih in ponižen. Pobegnili so literati slovenski malomestni tesnobi na Dunaj in ondod objokovali Slovence. Tudi zmerjali, hlapci, za hlapce roje-ni, kdaj napovedali drugo moč, narod si bo pisal sodbo sam, ampak spet, kako je še sam gospod Bog sedel na obcestni kamen in se razjokal nad Slovencem. Pa ni bila med literati vedno taka moda. Dobrih sto let prej je Matiček sicer grajski podložnik, ampak on ve in grad ve, da mu nihče iz gospode ni kos in da se bo nazadnje vse izšlo ne po gospodovo, temveč po njegovo. Martin Krpan je kmet s hribov bogu za hrbtom, ki si pomaga postrani s tihotapstvom, ampak cesar in ves njegov dvor mu po preudar-nosti in moči do kolen ne sežeta in morata to tudi sama spoznati. Oba torej “majhna”, ponižna pa ne. Slovenska ponižnost je izum fin de siècla, in če so nekateri tistemu rekli tudi dekadenca, kar naj bi bilo nekaj slabega, so imeli v tem posebnem pogledu kar prav. Ne prej, pri Jurčiču, Tavčarju, Kersniku, ne pozneje, pri Prežihu, Kranjcu, Kosmaču, Slovenec v ogledalu svojih pripoved-nikov ni bil samo tih, delaven in ponižen, ponižen še zlasti ne.

Druga taka je, da je Slovenec zbir vseh grehov in slabosti. Kot je v začetku osemdesetih let ugleden pesnik pripisal Slovencem dobesedno in po vrsti: “zahrbtnost, tiho spletkarjenje z nedolžnim obrazom, stoli vladajo človeku in človek je človeku stol, tragičnih usod je veliko, Slovencev je veliko zapitih, veliko žalostnih, z zavoženim življenjem”.³

Slovencljini se reče, a ne?

Shakespeare in Dostojevski tudi kaj pripišeta Angležem in Ru-som, vendar rečeta pač, ljudje so zahrbtni, zapiti, žalostni – in ne Rusi so zahrbtni in zapiti ali Anglež je Angležu stol. Če vsi grehi Jaga in Smerdjakova ne bi bili več človeške, temveč zgolj angleške in ruske lastnosti – ali ne preostane prvim in drugim samo še, da gredo in se pobesijo? Kljub Hitlerju, milijonskemu članstvu v zlo-činski SS in genocidu nad celimi narodi Nemcem ne pride na misel tako pavšalno samozaničevanje, katorga in gulag niso Rusom nalo-žili ničesar takega, trgovina s sužnji ne Angležem in Američanom, iztrebljenje celih civilizacij ne Špancem in tako naprej.

Da ne ostane vse na Stritarju in Cankarju ter Grumu, Kreftu itn.: ker literati sicer tudi oblikujemo, večinoma pa bolj odražamo miselnost svojega okolja, se ponuja zanimiva tema za raziskavo,

² Primož Kozak, *Peter Klepec v Ameriki*.

³ Dane Zajc v intervjuju v Teleksu.

od kod Slovincem takšno samoobtoževanje, kot sem ga citiral, samopodcenjevanje, ki gotovo vpliva na vsakdanje življenje, bog ne daj tudi na zaskrbljujočo stopnjo samomorilstva.

Gremo k novemu poglavju o naši samopodobi: frustracije. O tem sem precej pisal in si dovolim povzetek.

Ker je bilo "slovensko narodno vprašanje" vsaj enkrat za življenja vsake generacije zadnjih sto let v resnici "pred usodnimi odločitvami", za neučakane pred zmagoslavjem ali pred popolnim polomom, je doživela vsaka generacija vsaj eno veliko razočaranje, ko "dokončne razrešitve" ni bilo (zakrknjene pesimiste pa je doletelo celo neke vrste razočaranje, ker dokončnega poloma ni bilo). Tako se je Slovenija navadila živeti z velikimi, tako rekoč temeljnimi razočaranji. Frustracije so naš vsakdanji kruh.

Imamo "velike frustracije", ki bi jih lahko kakor stoletne vode pri povodnjih imenovali "stoletne frustracije". Takšna je bila v predprejšnjem stoletju res samo ena, po neuresničenih geslih leta 1848. Dvajseto stoletje je bilo v tem pogledu bolj darežljivo, dobili smo kar tri "stoletne frustracije". Prva je bilo tako imenovano solunaštvo, ime je dobilo po borcih s solunske fronte v prvi svetovni vojni. V Sloveniji je šlo za nekaj drugega, za velika pričakovanja po razpadu Avstro-Ogrske, je pa Dravska banovina dala dosti denarja za beograjske solunaše. Druga stoletna frustracija pride po letu 1945 z geslom "a smo se za to borili", dobro je še znana, ni potrebe, da jo opisujemo. Tretjo doživljamo zdaj, po prelomu leta 1990.

Te frustracije ne izbruhnejo takoj po prelomu, ki mu sledijo. Potrebnih je nekaj let, da se nabere frustracijski naboj: da se izkaže, da veliki lepi smotri preloma niso uresničeni. Ni se zgodilo "očiščenje in pomlajenje", ni zavladal raj, ki ga je kdo pričakoval. Na javnih položajih ni pravih "novih ljudi", temveč samo "stari in novi karieristi". V javnih službah se še vedno krade in goljufa itn. Tako se frustriranci dvignejo in zberejo okrog ljudi, ki jim "odprejo oči".

V svoj protest priložijo še dolgo vrsto zasebnih frustracij, ki se tudi sprevržejo v politični frustracijski naboj. Ljudje, ki v poklicu niso prišli naprej, družina, ki nima dobrega stanovanja, tretji, ki so ga odpustili z dela – vsem se je nenadoma razodelo, kdo je kriv njihove nesreče: režim, ki smo ga pravkar zavrgli, vendar nismo, v tem je stvar, dobro počistili za njim. In stroj frustracije, družbene in zasebne, se zavrti.

Njegova mehanika, ko enkrat steče, ima kajpak svoje zakonitosti. Če bi ti ljudje ostali tiho, bi to pomenilo, da so svojih prevelikih družbenih pričakovanj ob prelomu ali pa svojih zasebnih življenjskih neuspehov, in kdo jih nima, krivi sami. Seveda

pa si nihče ne da rad vzeti priložnosti, da pred seboj in svetom obračuna s tistimi, ki so krivi za vse, česar v svojih družbenih prizadevanjih ali v svojem zasebnem življenju ni dosegel.

Poleg "stoletnih frustracij" imamo tudi manjše, ki se pojavljajo po manjših družbenih prelomih, lahko bi jih imenovali ciklične. Primerov pomnimo dosti, ne bom jih našteval.⁴

Naravno je bilo pričakovati, da bo tri ali štiri leta po prelomu leta 1990 spet dovolj frustracijske energije za velik, kar "stoletni" izbruh. Tako spet enkrat doživljamo zadnji spopad za neomadeževano pravo vero, tokrat za "neuresničene cilje slovenske pomladi".

Kar precej ljudi to zelo resno razume dobesedno tako, kot jim je rečeno: demokracija je v nevarnosti, lažejo nam, kradejo. Tisti, ki dobro vedo, za kaj gre, izkoriščajo nakopičeno frustracijsko energijo za svoje strankarske namene. Znajo ob pravem času razglasiti geslo "revolucija še traja" ali "slovenska pomlad je v nevarnosti" ali kako drugo, s katerim bodo svoje politične tekmece zrinili s prizorišča, sebi pa utrdili položaj. V medijih se naglo najde nekaj že izurjenih v obračanju plašča po vetru, in ti dobijo za svojo spreobrnitev takoj vidno nagrado, svojim kolegom v poduk in spodbudo. In vedno se oglasijo tudi ugledni ljudje peresa, ki jih res boli srce, ker "očiščenje in pomlajenje" ni izpadlo tako, kakor so pričakovali.

Tako torej sedANJI "zadnji spopad za slovensko pomlad" ni nobeno presenečenje. Bili bi bolj začudeni, če ga ne bi bilo. In če se ne bi našli demagogi, ki ga izkoriščajo za svoje namene.

To je bilo kar malo preveč politike. Le še to: mislim, da se frustracije, ta čas še vedno vsakdanji kruh slovenske politike, ne bodo utrdile v slovenskem narodnem značaju – če je kaj takega kot narodni značaj –, mislim celo, da se bodo denacionalizirale, se pravi, prešle na zasebno raven, se ločile od narodnih vprašanj, postale zasebna stvar. Če ne bo vstop v Evropsko unijo spet

⁴ Že tri leta po nastanku druge Jugoslavije je frustracija nad realnostjo, ki je bila daleč od pričakovanj ob ognjih v mrzlih nočeh partizanstva v gorah, omogočila Titu spopad s Stalinom: če ne bi bilo velikega razočaranja nad "socializmom po vzoru velike Sovjetske zveze", Tito leta 1948 ne bi bil smel tvegati spopada s Kremljem, lastni ljudje bi ga vrgli. Štiri leta pozneje je Djilas lahko poizkusil prevrat v imenu "izdanega socializma", za neuresničene smotre, pristašev je imel veliko več, od najvišjih vrhov do preprostih ljudi, kakor se jih je potlej javno pokazalo. Kmalu po reformi leta 1965 so se uprli "pravoverni komunisti", v letih 1971/72 pod geslom "revolucija še traja": spoznali so, da v svobodnejšem gospodarstvu in posledično v svobodnejši politiki niso sposobni preživeti. "Upor nesposobnih" je uspel, nesposobni so zmagali: jih je bilo pač veliko več kot sposobnih, kar je, žal, lahko povsem normalen pojav tudi v kakem drugem času. Njihova nadomestna revolucija je trajala več kot le en frustracijski cikel. Ko so naposled minila tudi ta svinčena leta in vse drugo, so bila pričakovanja spet enkrat visoko kakor že desetletja ne, še večja kakor leta 1918 ali 1945.

plodna njiva za še eno veliko razočaranje, ampak to bi bila povsem nova tema.

V to mojo polemično nabirko značilnosti slovenske samopodobe vsekakor sodi tudi tako imenovano slovensko zamudništvo. O tem so pri nas še do nedavnega veliko pisali. Mogoče zato, ker smo bili kot majhen narod vedno pod tujim gospodstvom – ampak kako naj bi bilo drugače, majhen narod na križišču interesov cesarstev in velesil; drugim majhnim narodom se je godilo enako. Poglejmo malo po zgodovini, kako je s tem zamudništvom. Zelo na kratko.

Ko se začnejo v Evropi formirati in zapisovati narodni jeziki, smo bolj pri prvih kot pri zadnjih, hvala Trubarju. Ko se namesto dotedanje fevdalne pripadnosti oblikuje narodna zavest, prav nič ne zamujamo, da ne naštevam še drugih dobro znanih imen. V pomladi narodov gremo z zahtevo po zedinjeni Sloveniji v korak z drugimi, veliko večjimi. Ko se formirajo narodne države, na primer v istem letu, ko se združijo nemške kraljevine in kneževine, 1871., Italija pa je ravnokar šele nastala, piše slovenski list Primorec v tedaj avstrijskem Trstu: "Mi pa hočemo Jugoslavijo obstoječo iz vseh jugoslovanskih dežel, pod habsburško dinastijo, popolnoma ločeno od Ogrov in Nemcev. Živela Jugoslavija!" Spet nobene zamude, pač v danih okvirih.⁵

Jugoslavija je pomenila seveda samostojno upravno enoto južnih slovanskih dežel v Avstro-Ogrski, brez kneževin Srbije in Črne gore (ime Jugoslavija je Srbom pomenilo še leta 1918 prav to isto in je bilo pri njih tradicionalno osovraženo, zato tedaj

⁵ Primorec pač hoče ostati v okviru legalnih danosti. Enako so morali ravnati poslanci "jugoslovanskega kluba" v dunajskem parlamentu maja 1917, ko so zahtevali "združitev vseh ozemelj v Avstro-Ogrski, kjer živijo Slovenci, Hrvati in Srbi, v samostojno in od vsake tuje oblasti neodvisno državno telo pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije". In *popolnoma isto pot ubere Temeljna listina junija 1989*, ko zahteva "demokratsko državo suverena slovenskega naroda ... utemeljeno na človekovih pravicah ter državljskih svoboščinah ... svobodno združevanje in politični pluralizem, demokratične volitve ... povezanost z Evropo in s svetom", ohranja pa legalni državni okvir: "Živeli bomo samo v taki Jugoslaviji, v kateri bo zagotovljena suverenost ter trajna in neodtujljiva pravica do samoodločbe narodov, enakopravnost vseh narodnosti in manjšin, ki bo spoštovala in varovala različnost vseh ..." in dodaja: "... nočemo živeti v takšni državni skupnosti, kjer ni zagotovljeno spoštovanje ustave in zakonov in s tem človekovih in narodnostnih pravic, kjer bi bili podvrženi političnemu monopolu ali nacionalni nadvladi, gospodarskemu izkoriščanju ali drugim vsiljenim oblikam političnega, gospodarskega in kulturnega življenja." Poslanci v dunajskem parlamentu ali v zvezni skupščini SFRJ se pač ne morejo delati, da niso več v državi, v kateri v resnici so, tako daleč ni segla poslanska imuniteta ne v Avstro-Ogrski ne v SFRJ, to bi priklicalo na plan državnega tožilca ali v vojnih razmerah leta 1917 in predvojnih leta 1989 vojaško oblast – predvsem pa politiki, legalne stranke ter politični in oblastni forumi ne morejo izstopiti iz ustroja države, v kateri delujejo, iz svoje države tako rekoč. Vse to je dobro razumelo tako 160.000 podpisnikov Majske deklaracije (do marca 1918) kot 420.000 podpisnikov Temeljne listine junija in julija 1989.

naziv Kraljevina SHS), in zahtevati več kot to, v tedanjem okviru "večnega" cesarstva in v evropskem razcvetu imperijev, leta 1871, pač ni bilo mogoče. Zatem, združitev v kraljevino leta 1918 je bila, v nasprotju z diletantskimi ugibanji nekaterih današnjih politikov, tedaj najboljša možna rešitev, vsemu navkljub. Naprej, upor italijanskemu fašizmu na Primorskem po letu 1920 je bil med prvimi in potlej nacističnim okupatorjem leta 1941 med sorazmerno najmočnejšimi v Evropi. In naposled sta bila odločitev za prehod v pluralistično demokracijo spomladi 1989, ko je še trdno stal berlinski zid, ter potem drzen izstop iz Jugoslavije leta 1990 prej prehitavanje kot zamudništvo. Za famo o zamudništvu torej ni osnov, ne v zgodovini ne v našem času. Najbrž jo je spodbujalo inštitucionalno zaostajanje, ampak zaradi obrobne položaja v Avstro-Ogrski in potlej vpreženosti v zaostali jugoslovanski voz pač ni šlo drugače. Odkar je to preseženo, pa smo inštitucionalno prej preveč kot premalo razviti. Slovensko zamudništvo lahko pozabimo.

Med "pozitivnimi" izročili v slovenski samopodobi je imelo v prejšnjem stoletju velik vpliv puntarstvo. Še gostilniške pevske družbe so prepevale *Le vkup, le vkup, uboga gmajna, Grad gori, grof beži* in *Kako nas kliče Bazovica*, da ne omenjam spet šolskih proslav in časopisnih uvodnikov. To je prebujalo samozavest, ki je nato mogočno narasla po partizanski zmagi leta 1945. Brez dvoma je bil partizanski upor sredi okupirane Evrope najimunitnejše vojaško in politično dejanje v slovenski zgodovini, za vedno zapisano vanjo. Samopodobo slovenstva je za vse čase zaznamoval z novim predznakom: s trdno samozavestjo.

V zadnjih letih pa se na to veliko poglavje naše zgodovine navezujejo poskusi razvrednotiti partizanstvo ali ga celo spremeniti v krvav bratomorilski mit. Gre za pomor domobranskih vojnih ujetnikov junija 1945.

O tem sem od leta 1989, ko je Spomenka Hribar nastopila s svojo pobudo o obelisku sprave in ko sem tedaj, zbirajoč gradivo za obsežen roman, prvič pregledal domobransko emigrantsko literaturo o tej zadevi ter spoznal, da ne gre zgolj za "belo propagando", kot sem mislil dotlej, precej pisal. Povzamem le v najkrajšem.

Seveda smo vsi vedeli, da so bili po vojni poboji domobrancev, to se je dogajalo s kolaboranti povsod po Evropi, ampak nismo verjeli, da je šlo za organiziran pomor takega obsega. Res pa smo levičarji, socialisti in komunisti, to zadevo, vso državljansko vojno v letih 1942–1945 in njene posledice, odpravili iz spomina in zavesti, Štajerci toliko bolj, ker smo rekli, to se nas ne tiče, pri nas domobranstva ni bilo. Izmikali smo se soočenju s pomorom.

V razpravah o tem leta 1989 sem razložil dvoje: pravico do javne razprave o povojnih pobojih, ne le pravico, tudi dolžnost opraviti to razpravo, in pobudo za obelisk. Za prvo sem bil, za drugo ne. Spomenka Hribar je razpravo začela že novembra 1979 v Teleksu: "... so nam zaprta vrata za vpogled v zgodovino, ki pa nas nedvomno opredeljuje, tako da zdaj tukaj, zdaj tam zaudarja kot slabo zakopan mrlič." Pravi antigonski nastop, ki je imel velik vpliv na vse javno življenje naslednjih dvajset let in bo Slovcem ostal zgled pogumne intelektualne države.

Glede obeliska pa se nisem strinjal z njo. Po naši deželi stoji veliko spomenikov padlim partizanom in sprenevedali bi se, če bi rekli, da obelisk ne bo predvsem spomenik žrtvam na drugi strani, domobrancem; tako je tudi javnost to razumela, kot smo videli iz mnogih reakcij. To pa je nekaj drugega: spomenike postavljamo za pomnik in vzor – ali so nam lahko vzor ti, ki so vzeli od okupatorja, ki se je namenil iztrebiti Slovence, in da se nas je res namenil iztrebiti, ni izmišljotina ali rdeča propaganda, temveč dokazana resnica, vzeli so od okupatorja uniforme, hrano, denar in orožje, da se skupaj z njim borijo proti svojim sonarodnjakom?

Nato sem si prizadeval, da bi tako imenovani Bavconov svet javno zahteval regularno sodno preiskavo pomora in proces proti njegovim krivcem, živim ali mrtvim. Kajti kot sem že večkrat pisal: nezadoščeno prelita kri je zmajevo seme, potaknjeno v tla, koder je tekla. Iz nje v nesrečnih okoliščinah nenadoma, čez noč vzbuhnejo nepojmljiva sovraštva, navzven do drugih narodov in navznoter v samem narodu. Iz tega semena nastajajo fašizmi, če dozori še drugi pogoji zanje, mogoče že v prvi naslednji hudi narodni krizi, mogoče šele čez stoletja. Tečejo zadnja leta, ko je še mogoče dognati, da so za poboj krivi ti in ti ljudje, ne pa vse slovensko partizanstvo ali kar nekakšen slovenski bratomorilski nagon. Bavconov svet se ni odločil za to.

Se vedno sem prepričan: potrebna je regularna sodna preiskava pomora in proces; to je zdaj še mogoče, kmalu pa ne bo imelo več smisla. Še vedno velja, da je nezadoščeno prelita kri zmajevo seme in da so poboja krivi ti in ti ljudje, ne pa vse slovensko partizanstvo ali kar nekakšen slovenski bratomorilski nagon. Nevaren mit nastaja iz tega, strankarski interesi ga podpihujejo, naše družbeno in politično življenje je zaradi tega pohabljen.

Toliko še o tej zadevi, ki je, pospremljena z deset tisočeriimi hudimi osebnimi usodami, največji krvavi madež na slovenski samopodobi. Hudo je, da je zaradi bedaste verske nestrpnosti živ gorel Peter Kupljenik, da so po isti meri goreli vozovi slovenskih knjig, da so razčtetverjali Gubčeve kmete, da so rodovi kajžarjev,

dninarjev in viničarjev skozi stoletja živeli kakor psi v svojih
bednih kočah, da so slovenski fantje v tisočih umirali na Dober-
dobo, v Karpatih in naposled še pred Stalingradom in so dekline rod
za rodom rojevale pankrte bahavih tujih gospodarjev, da so se
Slovenci eni za vero in dom, drugi za enakost in ljudsko pravico
živinsko spopadli med seboj – vse to je naša zgodovina, ki sestavlja
našo samopodobo. Če že mora biti v njej še osem tisoč po zmagi in
v miru umorjenih, in to nepreklicno ostane, pa nam ni treba, da si
zaradi tega naložimo bratomorilski mit. Če bi bilo to razčiščeno in
obračunano, lahko ostanemo narod brez zlih mitov. Tega ne more
vsakdo reči o sebi: narod brez zlih mitov. Treba je imeti moč za
račun in obračun, ko pride čas. Ko je še čas. Ali imamo Slovenci s
svojo novo samozavestjo zdaj to moč?

SODOBNOST

revija za književnost in kulturo

Letnik 65, številka 9, 2001

Izdajatelj

Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1512 LJUBLJANA

Naslov uredništva

SODOBNOST

Hribarjevo nabrežje 13
1512 LJUBLJANA
Telefon 01 200 41 02

E-pošta: sodobnost@email.si

Naročila in reklamacije

Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1512 LJUBLJANA
Telefon 01 230 26 95, 080 11 08

Tisk

TISKARNA LJUBLJANA d.d.
ISSN 0038-0482

Oblikovanje ovitka

Jani Bavčer, ARSENAL,
sodelavec Aleš Strajnar

Računalniški prelom
Janez Turk

Glavni urednik
EVALD FLISAR

Uredništvo

Sandra Baumgartner
Igor Bratož
Meta Kušar
Miloš Mikeln
Igor Škamperle
Milan Vincetič
France Vurnik
Ciril Zlobec

Lektorici

Alenka Kobler
Nuša Mastnak

Glavni urednik sprejema
sodelavce vsak ponedeljek
od 11. do 13. ure
v pisarni uredništva,
Hribarjevo nabrežje 13.

Sodelavce prosimo,
da prispevkom obvezno
priložijo disketo
(MS Word za Okna,
verzije 97, 95, 6.0).

Nenaročenih prispevkov
ne vračamo.

Letna naročnina
z 20 % popustom
za redne naročnike
8900 SIT.

Cena te številke
v prosti prodaji
1000 SIT.

Cena za naročnike
v tujini USD 125
ali protivrednost
v drugi valuti.

Revija izhaja
ob finančni pomoči
Ministrstva za kulturo
Republike Slovenije
in sponzorjev.

Stališča avtorjev
niso zmeraj tudi
stališča glavnega
urednika ali članov
uredništva.